

Sergij Vilfan

STRUKTURA STANOV, DEŽELNE FINANCE IN REFORMACIJA

Predavanje na simpoziju Slovenske matice o reformaciji na Slovenskem (1987), pripravljeno za tretji Trubarjev zbornik, doslej ni izšlo. V naslednji objavi sta dopolnjeni samo zadnji opombi.

Med posebnostmi reformacije v habsburških in s tem tudi v slovenskih deželah sta v primerjavi z drugimi deželami cesarstva posebno vidni in na prvi pogled presenetljivi dve: relativna, delno iz nemoči izvirajoča omahljivost Habsburžanov še nekaj časa po augsburškem verskem miru iz 1555, ki so ga nekateri drugi nemški knezi veliko bolj izrabili v svoj prid, in razmeroma slabotni odpor deželnih stanov proti rekatolizaciji, potem ko so bili ob vrhuncu reformacije okrog 1580 vendar še krepka politična sila.

Vzrokov za ta pojava je več. Tako ne smemo pozabiti na občutljivi položaj deželnega kneza Ferdinanda v cesarstvu, kjer je bil 1531 izvoljen za rimskega kralja, za kar je bilo treba volilnim knezom (saški mu ni dal glasu) izplačati lepe vsote, ki jih je že tako prezadolženemu Habsburžanu posodil Anton Fugger¹. Celotne Ferdinandove volilne stroške cenijo na 1,114.000 goldinarjev. Tri leta potem ko je namesto brata-cesarja vodil državni zbor in podpisal verski mir, je Ferdinand moral za svojo izvolitev za cesarja pridobiti glasove treh protestantskih volilnih knezov.² – Ločitev notranjeavstrijske linije od cesarske krone po Ferdinandovi smrti 1564 je za to linijo zmanjšala vsaj potrebo po paktiranju z volilnimi knezi in je po svoje ustvarila možnosti za ukrepe protireformacije v lastnih deželah.

Tu pa se je bilo treba ozirati na deželne stanove. Kot kategorija deželnega prava nastopajo v evropskem zgodovinopisju praviloma v zelo abstraktni, da ne rečem megleni obliki. Da tudi pri nas manjka o tem konkretnih predstav, so pokazale nekatere prireditve in publikacije v zadnjih letih.

Predvsem je dežela ob prehodu iz srednjega v novi vek in še do 18. stoletja nekaj drugega kot dežela od tega stoletja naprej. Starejša dežela, torej tudi dežela v 16. stoletju, je kot teritorij obsegala dve vrsti gosposčinskega premoženja:

- deželnoknežje (komorno) pod posebno upravo in sodstvom ter
- deželo (Land) v ožjem pomenu besede: premoženje drugih svetnih in cerkvenih fevdalcev.

Deželna avtonomija kot vrst kolegijskega odločanja je nastala le za drugi kompleks gospodov in se je razvijala iz dveh elementov deželnoknežje oblasti:

Sodna oblast, izvrševana po kolegijskem sistemu, je bila podlaga avtonomnih plemiških sodišč, pristojnih tudi za cerkvena gospodstva.

Na vojaški oblasti in njej ustrezajoči obrambni dolžnosti plemstva je slonela davčna prostost plemstva, iz katere so se razvili deželni zbori.

Ko sem o tem kratko poročal na posvetovanju o družbeni in kulturni podobi slovenske reformacije, sem opozoril na nekaj standardnih, a napačnih predstav, ki se v tej zvezi pojavljajo o deželnih stanovih. Ti v resnici niso predstavljali vse dežele, saj zlasti niso predstavljali komornega premoženja. Deželni zbori niso bili nikak parlament in zakonodajalec v modernem pomenu, deželni davki pa pravno niso bili redni in tudi ne izredno visoki.³

¹ B. Sutter, Einleitung (k reprintu): Franz Bernhard von Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten I, Graz 1971, 129*, 131*–132*.

² Prav tam, 147*–149*, 153*, 155*.

³ S. Vilfan, Pravni položaj kranjskih deželnih stanov in njegov vpliv na reformacijo, v: Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije, SAZU, Ljubljana 1986, 7–16. – Isti, Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskih prebivalstvom, v: Zbornik znanstvenih razprav 48 (1988), 207–219. – Prim. tudi isti, članki deželna avtonomija, deželni ročin, deželni stanovi, deželni zbor (do 1948) v Enciklopediji Slovenije 2, Ljubljana 1988, vsi s.v.

V primerjavi z Württenberžani, gospodarji Tübingena, so bili Habsburžani v svojih deželah v finančnem in vojaškem pogledu dosti bolj odvisni od pristanka stanov. Kljub temu pa si stanovi niso lastili deleža pri izvajanju vladarskih pravic, so svojo oblast izvajali iz vladarjeve in svojih zaslug za njegovo rodbino, prav tako so trdno držali zvestobo dinastiji ne glede na naraščajoča verska nasprotja.⁴ Radikalnejša stališča Jurija Črnomaljskega v Gornji Avstriji niso izražala uradnih zahtev stanov, še posebej ne notranjeavstrijskih.

Končno sem med okoliščinami, ki so vplivale na potek in konec reformacije, omenil dejansko razmerje sil med deželnim knezom in stanovi ter turško nevarnost.⁵ Oboje se povezuje z današnjo temo: sestavo stanov in deželnih zborov ter z njihovimi financami.

Samo deželni knez je imel pravico sklicevati deželne zборе. Deželnemu zboru je predložil propozicijo svojih zahtev, katerih težišče se je vedno bolj prelagalo od meril za osebno udeležbo na davčno privolitve. To je dajalo stanovom priložnost za pogajanja in tudi za izvajanje finančnega in siceršnjega pritiska na deželnega kneza, deloma ob obravnavi propozicije, deloma v obliki gravaminov.

Jedro deželnih stanov so bili deželani, torej tisto plemstvo, ki se je ob nastanku deželnih kneževin znašlo pod deželnim knezom, bodisi da je bilo prej svobodno bodisi da se je šele zdaj osvobodilo svojega dotedanjega položaja kot ministerialov in militov. Tako so bili 1446 kot konjeniška vojaška sila Kranjske popisani trije gospodje iz ene rodbine in 145 vitezov in plemiških hlapcev (Ritter und Knechte), pri čemer morda niso šteli celjskih gospodstev.⁶ Deželne konjenice je bilo seveda nekaj več, ker so premožnejši plemiči morali pripeljati ustrezno višje število konj, vsak oklepni konj pa je imel tudi vsaj nekaj spremstva. Tudi so se deželni vojski vsaj včasih pridružili konjeniki z deželnoknežjih gospodstev.

K deželni obrambi so vsaj od začetka 15. stoletja naprej pritegovali prelate in deželno-knežja mesta, le izjemoma kak trg. Vsi ti so po sprotne dogovoru prispevali denar, vozove ali najemnike. Ker je bilo treba te prispevke koordinirati s siceršnjo deželno obrambo, so prelate in deželnoknežja mesta, čeprav so veljali za neposredne davčne obvezance deželnega kneza, pritegnili k deželnim zborom, kar je veljalo za kneževo preklicno koncesijo.

Na Kranjskem so se v deželnih zbiorih (podobno kot v Avstriji pod Anizo in morda trdneje kot na Štajerskem in Koroškem)⁷ ustalile štiri »klopi« – analogne modernim »kurijam«: prelati, gospodje, vitezi in hlapci, deželnoknežja mesta. Kakšna je bila ta struktura v praksi, nam kaže popis članov kranjskega deželnega zbora v letu 1543, torej v zgodnejšem obdobju reformacije. Ko so stanovi hoteli dokazati, da zaradi nesklepnosti (bil je 23. januar in slabo vreme) ne morejo pristati na vladarjeve zahteve, so napravili seznam navzočih in odsotnih.⁸ V ta seznam so najprej vnesli tudi vrsto oseb, ki bi jih bili radi videli med seboj, toda ne zato, da bi jih več soodločalo, temveč zato, da bi jih več plačevalo globalno odmerjene davke. Pozneje so seznam za čistopis skrčili na bolj realno članstvo.

Po teh podatkih so bili navzoči samo tile:

Prva klop: ljubljanski škof, predstavnik ljubljanskega stolnega kapitlja in novomeški prošt.

Druga klop: dva gospoda, namreč oba barona Turna.

Tretja klop: 16 vitezov in plemičev (hlapcev), med njimi štirje Lambergarji.

Četrta klop: zastopniki Ljubljane, Kranja, Kamnika in Višnje gore.

Od prelatov so manjkali: pet opatov oz. priorjev, trije komturji in blejski prošt. Na klopi gospodov so manjkali Turjačan, Kraig, Črnomaljski in en Lamberg, pa še dediči Trojana

⁴ S. Vilfan, *Les conceptions du pouvoir déclarées par les Etats de Carniole à l'époque de la Réformation*, v: *Assemblee di Stati e istituzioni rappresentative nella storia del pensiero politico moderno (secoli XV–XX)*. Atti del Congresso internazionale tenuto a Perugia dal 16 al 18 settembre 1982 I, Rimini 1983, 57–64. – Isti, *Pojmovnaje oblasti v izjavah kranjskih deželnih stanov v dobi reformacije*, v: *Zbornik znanstvenih razprav* 43 (1983), 169–176.

⁵ Več o tej zvezi: S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev do zloma stare Jugoslavije*, Ljubljana 1961, passim. – Isti, *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*, Graz 1968, 198–199.

⁶ P. Feldbauer, v kolektivnem delu *Herrschaftsstruktur und Ständebildung I (Sozial- und wirtschaftshistorische Studien)*, Wien 1973, zlasti 122 op. 11.

⁷ M. Mitterauer, v prejšnji opombi navedeno delo 3. del, 118, 147, 158.

⁸ Arhiv R Slovenije, Stanovski arhiv, fasc. 216, akt z dne 23. 1. 1543.

Turjaškega, kar je za prezenčno listo pač zelo nedoločna identifikacija. Vitezov je manjkalo kar 46, med njimi tudi skupina globalno omenjenih dedičev. Kot pogostejše priimke plemstva naj omenim: Semenič (pet oseb), Gal (pet), Galenberg (Gamberk, trije) in Verneker (trije). Na koncu seznama sta Matjaž Hoffer in Jorg Edlinger, oba skoraj gotovo koseškega izvora. – Izmed mest so manjkala: Radovljica, Lož, Novo mesto, Metlika, Kostanjevica, Krško, Kočevje in (navedeni kot pobožna želja) Trst, Reka ter Kastav.

Kot bolj ali manj nesporne člane kranjskega deželnega zbora torej lahko štejemo 12 prelatov, 7 gospodov iz petih rodbin (Turn, Turjak, Kraig, Črnomelj, ena veja Lambergov), 62 nižjih plemičev in 11 mest (saj zadnjih treh iz seznama ne bi smeli šteti.). V kranjskem deželnem zboru bi torej sedelo maksimalno 92 ljudi, kar pa je že daleč nad realno dosegljivo številko.

Da bi kar najbolj drastično prikazal nesklepčnost deželnega zbora, je pisar, kot omenjeno, sprva vnesel v seznam še celo vrsto nadaljnjih članov, ki pa so jih potem po boljšem premisleku črtali. Po tem seznamu naj bi bili člani kranjskega deželnega odbora še tile: dvanajst prelatov, med njimi štirje škofje (Krka na Koroškem, Trst, Pičen, Poreč) in štirje oskrbniki ženskih samostanov. Med gospodi naj bi morali biti zastopani še gospostvi Čretež in Klevevž ter Janez Ungnad. Med vitezi je bilo vpisanih in nato črtanih kar blizu 40 postavk. Nekaj so jih naknadno pojasnili in sem jih štel v gornjih 62, kakih 33 ali več pa je ostalo nedoločnih. Od tega je v 20 primerih šlo za dediče, ki še niso bili znani ali ki so bili morda še mladoletni. Takih oseb ne moremo šteti ne med deželne konjenike ne med udeležence deželnih zborov. Ponekod so vedeli za graščino, ne pa, kdo jo ima; zakaj so nekatera druga imena črtana, ni jasno. Če bi bili ugotovljeni vsi obvezanci, bi najbrž našli nekaj čez sto deželanov, toda precejšen del kranjskega plemstva se najbrž na deželne zbore sploh ni prikazal. Tu se potrjuje, kar je na splošno za avstrijske dežele ugotovil Mitterauer: »Kdor izhaja iz predstav o reprezentanci določenih razredov prebivalstva ali poklicnih slojev, se bo nujno znašel pred podobo nerazrešljive nepravilnosti.«⁹

Drug seznam je za leto 1577, torej za čas, ko je reformacija dosegla vrhunec, v 18. stoletju očitno iz stanovskih spisov sestavil deželni tajnik Wolfgang Markovič.¹⁰ V tem seznamu so navedeni člani iz ožje Kranjske posebej in kraško-istrski (torej iz pridruženih gospostev) posebej. Dvomljive prelatske iz prejšnjega seznama srečamo tukaj zopet, npr. štiri oskrbnike ženskih samostanov, krškega škofa za Spodnji Mokronog ipd. Nekaj – najbrž prav tako dvomljivih – prelatov pa se jim je pridružilo: 20 kranjskih, dva kraška (tržaški in reški škof) in štirje istrski prelatski, vsega 26. – Gospodje so bili vsi iz ožje Kranjske: 17 iz devetih rodbin, med njimi štirje Turjačani in pet Turnov. – Vitezov in hlapcev naj bi bilo na ožjem Kranjskem 74 iz približno 55 rodbin, na Krasu in v Istri pa 20 iz 14 rodbin, skupaj torej na Kranjskem s pridruženimi gospostvi 94 iz kakih 60 rodbin. Mest je bilo na seznamu 12, saj so tri pobožne želje iz prejšnjega seznama izpustili, vnesli pa so zadnjič morda pomotoma izpuščeni Črnomelj. Za Škofjo Loko je zdaj izrecno povedano, da nima sedeža v deželnem zboru, temveč ga ima freisinški knez(oškof) ali kanonik, ki pač pride. Vseh možnih sedežev (mandatov) v deželnem zboru naj bi bilo torej l. 1577 kar 149, priznanega članstva precej manj, dejanskih udeležencev pa gotovo še bistveno manj. Razlika od prejšnjega seznama je predvsem v tem, da novejši seznam ne loči negotovih članov od gotovih; če bi to storil, bi število priznanega članstva najbrž padlo na kakih 110 mandatov.

Da se je otepal članstva, kdor je le mogel, je po prej povedanem razumljivo, saj je članstvo pomenilo priznanje davčne obveze. Otepanje pa je bilo uspešno le na zahodnem obrobju, v tim. pridruženih gospostvih. Toda tudi sicer za manjše plemiče članstvo v deželnih stanovih in posebej udeležba na deželnem zboru nista bila v vseh pogledih privlačna: treba je bilo priti za nekaj časa v Ljubljano, seveda na lastne stroške. Na samem deželnem zboru pa preprost plemič na sklepe o davkih ni mogel kaj prida vplivati, pač pa se je lahko zanesel na to, da bodo večji zemljiški gospostje že sami skušali čim bolj zbiti deželnoknežjo zahtevo po deželnem davčnem globalu. Podobno velja še posebej za mesta, med katerimi so si manjša glede na neznatnost svojega davčnega deleža lahko prihranila stroške in sitnosti z udeležbo na

⁹ Mitterauer (kot v op. 7), 144.

¹⁰ Arhiv R Slovenije, Stanovski arhiv, škatla 933, Codex Hitzinger-Markovič, fol. 31 sl.

deželnem zboru, posebno ker so mesta praviloma imela skupaj en sam, kurialni glas, pri tem pa tudi separadni votum, če jim kak sklep drugih klopi ni bil všeč. O tem pa so v prvi vrsti odločali predstavniki večjih mest, zlasti Ljubljane. Pri davkih pa mestom tudi separadni votum ne bi bil pomagal. — Prelati so se v splošnih deželnih zadevah, zlasti obrambnih in finančnih, redoma pridruževali plemstvu. Različna mnenja so prihajala do veljave le v izrazito verskih zadevah, ko so prelati včasih sprejeli svoje posebne sklepe ali vsaj niso podprli sklepov plemstva.

Odločilno jedro stanov se nam tako zožuje na nekaj večjih davkoplačevalcev, katerih imena smo vsaj deloma sproti navedli.

Že več kot sto let ravna slovensko zgodovinarje, posebno poljudno, po domnevi, ki mu jo je sugeriralo nemško-avstrijsko zgodovinarje: kar ni kmečko, ni slovensko, vsaj ne do nasprotnega dokaza. Kot tak dokaz pa bi bila priznana le izrecna izjava o narodni pripadnosti, kar pa bi bil za čas pred približno letom 1800 popoln anahronizem. Projekcijo položaja in pojmovanj 19. stoletja v 16. stoletje je treba zavreči in se sprijazniti z dejstvom, da naknadnih nacionalnih deklaracij ni moč sfabricirati in da je tudi jezikovni kriterij kot najbolj soroden narodnostnemu na eni strani težko splošno preverljiv, na drugi strani pa tudi ni uporaben v 16. stoletju kot opredelitev v slogu ali — ali.

Leta 1527 so se kranjski deželni stanovi pritožili pri deželnem knezu Ferdinandu, ker je ta postavil Wolfganga Maga za deželnega upravitelja (namestnika, ferbežarja). Temu imenovanju so stanovi ugovarjali, prvič, da ni bila spoštovana njihova pravica do terno predloga (predlaganje treh kandidatov za izbiro) in drugič, da je Mag sicer odkrit, pošten in razumen plemič, da pa je tujec in ne Kranjec (= kranjski deželan), prav tako pa ne zna slovenskega jezika, kar je tudi od starih časov v navadi.¹¹ Vse kaže, da je bilo pritožbi ugodeno. Deželni upravitelj je bil kot predsednik plemiškega sodišča namestnik deželnega glavarja. Tudi če je bila zahteva po jezikovnem znanju morda v službi nekega drugega namena, dokazuje vendarle dvoje: da so uglednejši kranjski plemiči znali slovensko in da je bilo treba tudi pred plemiškim sodiščem poslovati po potrebi ustno v slovenščini, ker vse stranke nemščine niso bile večje. Pismeno poslovanje pa je bilo že zaradi višjih instanc in jezikovnega šolanja pisarjev nemško, to pa pači naše današnje predstave o jezikovni resničnosti dobe do 19. stoletja.

Ne da bi zahajali v anahronizem, lahko rečemo: kranjski stanovi so delovali v slovenskem historičnem okolju, člani kranjskih stanov so bili po zavesti v prvi vrsti Kranjci, tedaj pa je pripadnost Kranjski v zavesti vseh pomenila pripadnost deželi, ki ji je dajala pečat slovenščina. Nobenega razloga ni, da bi kranjske stanove odirali v izključujoče nemške politične sfere. V tej luči njihova jezikovna politika v reformaciji ni le taktika za pridobitev ljudi, temveč tudi stvar lastne zavesti, tudi če ta ali oni deželan ni znal slovenski. Kaj pa prevladovanje nemških imen? Prvič gre v nemško pisanih besedilih pač pogosto za nemško obliko imena gradu, po katerem se imenuje rodbina. Več tako ime v tem času ne pove. Voditelj gornjeavstrijskih protestantov je imel slovensko ime Tschernembl = črnomaljski, pa ga zato Avstrijci nimajo za tujca. Drugič glede na asimilacijo izvor rodbine izgubi kmalu pomen. V Sloveniji posebej pa nikakor ne gre podcenjevati dvo- in večjezičnosti višjih plasti prebivalstva, ki v starejših obdobjih izključuje vsakršno enostransko opredelitev.

Potem ko smo pojmu stanov skušali dati nekaj več mesa, krvi in duha, naj sledi še nekaj o njihovi dejavnosti v luči deželnih financ. Nekaj denarja za skupno uporabo je moralo plemstvo zbirati že kmalu po nastanku dežel v 13./14. stoletju vsaj za sodne in upravne stroške svoje prvotne avtonomije. Ko so okrog leta 1500 začeli postajati deželni davki vse bolj pogosti, je stanovska blagajna zbirala plačila od članov stanov. Odvajala je deželnemu knezu odobreni global za obrambo in plačevala druge prevzete obveze. Od zbranega denarja je zato lahko nekaj ostalo za lastne potrebe, še večkrat pa ga je zmanjkalo in so za plačilo globala najeli kredite. Do nekako leta 1540 so dolgove poravnali bolj ali manj sproti, med leti 1543 in 1548 pa je dolg že narasel od nekaj tisoč goldinarjev na znesek, ki je ustrežal nekako tretjini tedaj običajnega letnega davčnega globala. V času bitke pri Sisku leta 1593 je dolg

¹¹ Vilfan, *Rechtsgeschichte* (kot v op. 5), 114 z navedbo vira: Arhiv R Slovenije, Stanovski arhiv, fasc. 207, akt iz okt. 1527.

znašal le kaki dve tretjini letnega davčnega globala (nominalno pa je bil nekajkrat višji kot pred petdesetimi leti). Nato je v nekaj letih nominalno poskočil na štirikratnik (1605 : 200.000 gld), do leta 1626 pa na 700.000 gld. Začetek velike zadolžitve je torej okrog leta 1600.¹² Ali je pri tem kaka zveza s koncem reformacije v mestih, je za zdaj še težko presoditi. Toda že prej, ko je bil dolg še zmeren, je neskladje med prejemki in izdatki skupaj z najemanjem kreditov vedlo do razvoja organiziranih lastnih deželnih financ, česar stanovi v drugih deželah cesarstva niso povsod dosegli. Lastne finance pa so omogočale nekatere samostojne dejavnosti, kot npr. protestantsko šolstvo.

Daleč glavni del globalno odobrenega deželnega davka in s tem zvezanih deželnih financ pa je bil namenjen obrambi pred Turki. Politično prednost je iz turške nevarnosti najprej potegnili plemstvo: Nevarnost je sicer pretila plemičem in njihovim gospodstvom še bolj neposredno kot vladarju, ker pa je bil ta v večnih denarnih zadregah, je stal kot prosilec za denar že v formalnem pogledu na šibkejših nogah od stanov. Turška nevarnost je bila v slovenski zgodovini prva ogrožitev, ki je zahtevala usklajeno obrambo mnogih dežel v povezavi bolj ogroženih z manj ogroženimi, za ta namen pa je bilo potrebno dogovarjanje. Tako so bili nujni meddeželni zbori, na katerih so se zbrali odbori iz več dežel, to pa je na legalen način omogočalo tudi koordinirano opozicijo. Občasno doseženi meddeželni dogovori v 16. stoletju še dolgo niso ustvarjali dovolj trdne, vnaprej določljive obveze dežel do deželnega kneza. Ker je ta nosil glavno odgovornost za obrambo in je bil vedno znova prisiljen zbirati denar za obrambo s sklepanjem kompromisov, so imeli stanovi v finančno-političnem pogledu v rokah močnejši vzvod, čeprav v pravnem pogledu niso bili na ravni vladarja, čigar oblasti pa niso postavljali v dvom.

Navedeno finančno-politično prednost so notranjeavstrijski deželni stanovi obdržali do leta 1578, ko so na videz dosegli svoj največji politični uspeh proti vladarju.

S štajerskimi deželnimi stanovi na čelu so stanovi štirih dežel (Štajerske, Koroške, Kranjske in Goriške) na bruškem (Bruck an der Mur) meddeželnem odbornem zboru dosegli ustne koncesije deželnega kneza, nadvojvode Karla, tim. versko pacifikacijo. Ta je bila pogoj, da so stanovi štirih dežel prevzeli določene obrambno-finančne obveze, zapisane v burškem defenzijskem libelu. Leto prej je namreč notranjeavstrijski nadvojvoda Karel prevzel skrb za Vojno Krajino na ozemlju Hrvaške in Slavonije, ki ni bilo pod njegovo vlado, temveč pod vlado njegovega brata in nato nečaka – cesarja in hkrati ogrskega kralja. Namembnost deželnih davkov se je že s tem zelo konkretizirala. V Brucku pa so stanovi z defenzijskim redom ali libelom prevzeli še konkretnejša in – kot se je izkazalo – dejansko stalnejša obrambno-finančna bremena. Konkretizacija vojnih in zlasti finančnih obvez stanov je sicer odpirala možnosti za zaslužek deželnega plemstva in drugih prebivalcev dežele (plačana oficirska mesta, preskrba mejnih posadk), toda slabilo je mehanizem pogajanj z deželnim knezom in omogočala opuščanje za kneza neprijetnih meddeželnih zborov, ki so omogočali koordinirano opozicijo protestantskih deželnih stanov štirih dežel. Tako so stanovi izgubili del dotedanjih možnosti za izvajanje pritiska na deželnega kneza.¹³ To se je s časom izkazalo za usodno, tako za moč stanov kot tudi za reformacijo na Slovenskem.

Manj usodna, pa po svoje napeta so bila že stara nesoglasja deželnih stanov glede deleža dežel pri financiranju obrambe, to je glede razmerij med globalnimi davčnimi vsotami posameznih dežel. Od skupne vsote davkov treh dežel je ali naj bi plačevala Kranjska

po letu 1518	21,2%
po letu 1531/32	12 %
po letu 1542/43	17 %
po bruških sklepih 1578	17,2%.

Štajerski delež je vedno znašal nad polovico, pri čemer je v splošnem nekoliko padal (59–56%), toda Štajerci so – zlasti v Brucku – pristajali na največ polovico. S tem sicer niso uspeli, pač pa so v dvajsetletju konec 16. in v začetku 17. stoletja njihovi dejanski stroški za

¹² Več o razvoju deželnega dolga v moji Pravni zgodovini (kot v op. 5), 322–323.

¹³ Več o tem v mojem predavanju na School of Slavonic and East European Studies: Crown, Estates and the Financing of Defence in Inner Austria 1500–1630, v: Crown, Church and Estates, Ed. R.J.W. Evans and T.V. Thomas, Macmillan – London 1991, 70–79.

obveze po bruškem libelu znašali 54,6%. Ker so tudi Korošci zmanjšali svoje stroške, ki so v tem dvajsetletju znašali 23,8%, kar je manj kot prej, so Kranjci spet prišli na svoj delež iz leta 1518 in ga celo zvišali na 21,6%. Mimogrede: kranjski delež je bil manjši od koroškega, ker je bilo na Kranjskem razmeroma največ deželno knežjega komornega premoženja, ki je bilo obdavčeno mimo stanov.

V Brucku so leta 1578 sklenili, naj se Štajerska deželna odobritev uporabi za Slavonsko Krajino, kranjska za Hrvaško Krajino (h kateri je tedaj še spadala tudi Obmorska), o koroški odobritvi pa naj odloča deželni knez glede na potrebe. Kdaj je prišlo do tega, da je Štajerska prevzela neposredno plačevanje stroškov za zidavo, opremo in posadke v Slavonski Krajini, zaenkrat še ni jasno; verjetno se je to zgodilo leta 1604. Za Hrvaško in Obmorsko Krajino je bilo mogoče uveljaviti tako neposredno plačevanje le, če sta si Koroška in Kranjska sporazumno razdelili plačilne postavke. Koroško odobritev je namreč deželni knez že kmalu po bruških sklepih tudi namenil za Hrvaško in Obmorsko Krajino.

Prevzem ustreznih delov Vojne Krajine po Koroški in Kranjski so na pobudo deželnega kneza, cesarja Ferdinanda, začeli pripravljati leta 1619 in so ga po večletnih pogajanjih sklenili na deželnih zborih obeh dežel leta 1625, poskusno za eno leto, vendar v resnici za stalno. Natančneje sta si Koroška in Kranjska razdelili stroške tako, da sta približno razmerje, ki je med njima veljalo od leta 1531 naprej, zaokrožili na natančno tri proti dva. Vsaka dežela je prevzela določene trdnjave in plačilne postavke. Prevzem je obetal deželama – podobno kot že prej Štajerski – možnost, da neke stroške ob primernih priložnostih priškrbnejo in si s tem avtomatično znižajo svoje davčno breme. To možnost so dežele temeljito izrabile. Štajerska je v dobrih 80 letih zmanjšala svoje stroške kar za 32%, Koroška in Kranjska pa za 11%. Možnosti za take prihranke so bile zlasti v tem, da so odlašali z zasedbo izpraznjenih mest, zavračevali kako popravilo ipd. Čim bolj se je na teh sektorjih turške meje zmanjševala nevarnost nenadnih turških vpadov, tem lažje je bilo moč doseči take prihranke.

Možnost za dobičke, ki so jih z neposrednim vzdrževanjem Vojne Krajine pridobili nekateri plemiči in meščani, prav tako pa tudi prihranek pri vzdrževanju, pa so se takoj izkazali za dvorezen meč. Glavnina deželne odobritev je bila s prevzemom plačil od približno leta 1620 naprej – če že na pravno, pa vsaj dejansko – zagotovljena. Pogajanja na deželnih zborih so se omejila na manj pomembne dele deželno knežjih proposicij in so postajala vse bolj formalna. Stanovi so s prevzemom neposrednih izplačil v Vojni Krajini dali iz rok še zadnjo učinkovito možnost za pritisk na deželnega kneza. Svojemu deželnemu knezu, ki je prav tedaj postal cesar, so omogočili, da se je od turške meje še bolj obrnil v Srednjo Evropo, kjer se je začela tridesetletna vojna.

Dekret o konverziji ali izgonu protestantskega plemstva je bil datiran 1. avgusta 1628, končni koroško-kranjski dogovor o delitvi meje pa 3. novembra istega leta. Kako brez moči so že bili kranjski stanovi, se je drastično pokazalo tri leta pozneje: Na ljubljanski grad je leta 1631 prišel vladarjev namestnik Eggenberg in enostavno zahteval, naj Kranjska prevzame 800.000 gld deželno knežjih (kameralnih) dolgov, kar je tudi brez pogajanj dosegel. Tudi Štajerci in Korošci so morali kloniti. Kranjski delež pri tem prevzemu je bil še večji od nekdanjega deleža pri davkih – 23%! Tako je absolutizem skoraj hkrati zmagal na finančnem in verskem področju.¹⁴

Ta časovna skladnost ni bila slučajna. Deželna avtonomija v obliki deželnih zborov je nastala iz srednjeveških obrambnih struktur dežele, njena moč je izvirala iz teh struktur in je po sili razvoja z njimi nazadovala. Reformacija se je v slovenskih razmerah vezala nanje in se z njimi vred umikala absolutizmu. Kot se je zgoraj pokazalo, se je dotedanja pot navzgor za reformacijo prevesila navzdol, ko so leta 1578 stanovi dosegli svoj – navidezno – največji uspeh z bruško versko pacifikacijo, ki so jo postavili za pogoj, če naj prevzamejo trdnje dogovorjene obveznosti finančnega značaja. Kakor hitro so jih prevzeli in še posebej potem, ko so prevzeli celo neposredno izplačevanje postavk predračuna za Vojno Krajino, je njihova odprorna moč proti deželnemu knezu odločilno ohromela.

¹⁴ Izčrpnjeje o financiranju Vojne Krajine in o koroško-kranjskem sporazumu o delitvi stroškov v mojem članku Počeci financiranja Hrvatske i Primorske Vojne Krajine sa strane Koroške i Kranjske, v: Vojne Krajine u jugoslovenskim zemljama u novom veku do Karlovačkog mira 1699, Naučni skupovi Srpske akademije nauka i umetnosti, Knj. XLVIII, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 12, Beograd 1989, 237–256.

Zusammenfassung

**STRUKTUR UND FINANZEN DER KRAINER STÄNDE –
IHRE AUSWIRKUNGEN AUF DIE REFORMATION**

Sergij Vilfan

Die Krainer Landstände haben die Reformation entscheidend gefördert. Daher ging mit dem Nachlassen ihrer politischen Schlagkraft auch die Reformation ihrem Ende zu.

Die Struktur des Krainer Landstände geht aus einer Art Präsenzliste des Landtages aus dem Jahr 1543, also aus der Frühzeit der Reformation, hervor. Mit diesem Verzeichnis wollten die Stände beweisen, daß sie infolge eines wetterbedingten geringen Quorums nicht beschlußfähig seien. Aus ihm geht folgende Struktur hervor:

Stand	Anwesend	Abwesend	Mitglieder insgesamt
Prälaten	3	9	12
Herren	2	4+1 (»Erben«)	7
Ritter u. vom Adel	16	45+1 (»Erben«)	62
Städte	4	10	14 (davon 3 dubiös)
Summe	24	70	91

Im Konzept war die Anzahl der Abwesenden offenbar tendenziös noch als viel höher angeführt worden: weitere 12 Prälaten, 3 Herren, etwa 33 Ritter und vom Adel, darunter 20 kaum identifizierte Gruppen von Erben. In der obigen Tabelle sind die glaubhafteren Angaben der Reinschrift berücksichtigt. Somit ist maximal mit 100 Personen zu rechnen, die das Recht und die Pflicht hatten, am Landtag teilzunehmen, gewiß aber war kaum die Hälfte darunter daran interessiert, persönlich zu erscheinen.

Ein weiteres (im 18. Jh. nachträglich rekonstruiertes) Verzeichnis betrifft das Jahr 1577, als die Reformation ihren Höhenpunkt erlangte. Mit einer Reihe von weiteren dubiösen Prälaten erreichte deren Anzahl 26; die Herren (17 Personen aus 9 Familien) stammten alle aus dem engeren Krain; Ritter und Knechte (vom Adel) gab es 94 (u. zw. im engeren Krain und der Mark 74, auf dem Karst und in Istrien 20), Städte 12. Von etwa 150 Mitgliedern sind jedoch viele (besonders aus den sogen. angereichten Herrschaften) dubiös. So ist höchstens mit etwa 110 Personen zu rechnen, die ihre Landtagspflicht zugegeben hätten, worunter jedoch wieder viele kein Interesse daran hatten, am Landtag teilzunehmen.

Die permanente Türkengefahr hatte zur Folge, daß es fast jedes Jahr zu Verhandlungen über die zur Abwehr dienende Landtagsbewilligung kommen mußte, die zum Teil an Landtagen, zum Teil an Generallandtagen zu beschließen war. Solange die Stände über die Bewilligung verhandeln konnten, war es ihnen möglich, den Landesfürsten unter Druck zu setzen, was besonders an Generallandtagen, an denen mehrere Länder gezielt auftreten konnten, recht wirksam war. Einen wesentlichen Umschwung brachten jedoch die Beschlüsse des Generallandtages der innerösterreichischen Länder in Bruck und der Mur (1578). Gegen Konzessionen fraglichen Wertes im konfessionellen Bereich übernahmen die Länder (nicht ohne dabei untereinander in Gegensätze zu geraten) mit der Defensionsordnung feste Quoten und Sätze zur Finanzierung der Militärgrenze, womit sie sich Aussichten auf gute Verdienste des Adels sicherten. Damit wurden Generallandtage überflüssig und die künftigen Steuerverhandlungen der einzelnen Länder entschärft.

Nach langen Vorbereitungen (seit 1619) verteilten sich die Krainer und Kärntner 1625 und endgültig 1628 nach dem Vorbild der Steiermark die einzelnen Zahlungsposten in der Militärgrenze bis zum letzten Soldaten zur unmittelbaren (nicht mehr durch die landesfürstliche Kammer durchzuführenden) Auszahlung. Die endgültige Verteilung der Posten erfolgte drei Monate nach dem Dekret über die Ausweisung des protestantischen Adels und 1631 übernahmen die Länder ohne viele Einwände hohe Kameralsschulden. Die Verbindung ist nicht nur zeitlich, sondern vor allem kausal.

ZGODOVINSKI ČASOPIS (ZČ)

– osrednja slovenska historična revija
– glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, v Ljubljani, Aškerčeva 2/1, telefon 061/17-69-210, lahko dobite naslednje zvezke »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

1/1947 (ponatis 1977) – 480 SIT	36/1982, št. 1-2 – 400 SIT
2-3/1948-49 (1988) – 620 SIT	36/1982, št. 3 – 260 SIT
4/1950 (1987) – 580 SIT	36/1982, št. 4 – 240 SIT
5/1951 (1987) – 740 SIT	37/1983, št. 1-2 – 360 SIT
6-7/1952-53 (1986) – 960 SIT	37/1983, št. 3 – 240 SIT
8/1954 (1990) – 680 SIT	37/1983, št. 4 – 260 SIT
9/1955 (1989) – 620 SIT	38/1984, št. 1-2 – 360 SIT
10-11/1956-57 (1990) – 680 SIT	38/1984, št. 3 – 240 SIT
12-13/1958-59 (1991) – 680 SIT	38/1984, št. 4 – 260 SIT
14/1960 – (1993) – 840 SIT	39/1985, št. 1-2 – 380 SIT
15/1961 (1989) – 500 SIT	39/1985, št. 3 – 340 SIT
16/1962 (1991) – 560 SIT	39/1985, št. 4 – 260 SIT
17/1963 (1978) – 620 SIT	40/1986, št. 1-2 – 460 SIT
18/1964 (1980) – 600 SIT	40/1986, št. 3 – 360 SIT
19-20/1965-66 (1985) – 680 SIT	40/1986, št. 4 – 400 SIT
21/1967 (1992) – 600 SIT	41/1987, št. 1 – 460 SIT
22/1968, št. 1-2 (1983) – 380 SIT	41/1987, št. 2 – 440 SIT
22/1968, št. 3-4 (1994) – 840 SIT	41/1987, št. 3 – 400 SIT
23/1969, št. 1-2 (1989) – 440 SIT	41/1987, št. 4 – 400 SIT
23/1969, št. 3-4 (1989) – 360 SIT	42/1988, št. 1 – 360 SIT
24/1970, št. 1-2 (1981) – 360 SIT	42/1988, št. 2 – 360 SIT
24/1970, št. 3-4 (1988) – 400 SIT	42/1988, št. 3 – 380 SIT
25/1971, št. 1-2 (1985) – 440 SIT	42/1988, št. 4 – 360 SIT
25/1971, št. 3-4 (1986) – 400 SIT	43/1989, št. 1 – 360 SIT
26/1972, št. 1-2 (1980) – 500 SIT	43/1989, št. 2 – 360 SIT
26/1972, št. 3-4 (1984) – 460 SIT	43/1989, št. 3 – 380 SIT
27/1973, št. 1-2 (1989) – 440 SIT	43/1989, št. 4 – 380 SIT
27/1973, št. 3-4 (1988) – 460 SIT	44/1990, št. 1 – 360 SIT
28/1974, št. 1-2 (1988) – 460 SIT	44/1990, št. 2 – 380 SIT
28/1974, št. 3-4 (1993) – 720 SIT	44/1990, št. 3 – 380 SIT
29/1975, št. 1-2 (1994) – 960 SIT	44/1990, št. 4 – 400 SIT
29/1975, št. 3-4 (1995) – 960 SIT	45/1991, št. 1 – 400 SIT
30/1976, št. 1-2 – 560 SIT	45/1991, št. 2 – 400 SIT
30/1976, št. 3-4 – 400 SIT	45/1991, št. 3 – 380 SIT
31/1977, št. 1-2 – 880 SIT (kmalu razprodan)	45/1991, št. 4 – 400 SIT
31/1977, št. 3 (1995) – 1040 SIT	46/1992, št. 1 – 360 SIT
31/1977, št. 4 – 340 SIT	46/1992, št. 2 – 360 SIT
32/1978, št. 1-2 – 460 SIT	46/1992, št. 3 – 360 SIT
32/1978, št. 3 – 360 SIT	46/1992, št. 4 – 440 SIT
32/1978, št. 4 – 360 SIT	47/1993, št. 1 – 600 SIT
33/1979, št. 1 – 440 SIT	47/1993, št. 2 – 600 SIT
33/1979, št. 2 – 380 SIT	47/1993, št. 3 – 600 SIT
33/1979, št. 3 – 360 SIT	47/1993, št. 4 – 600 SIT
33/1979, št. 4 – 320 SIT	48/1994, št. 1 – 680 SIT
34/1980, št. 1-2 – 520 SIT	48/1994, št. 2 – 800 SIT
34/1980, št. 3 – 260 SIT	48/1994, št. 3 – 880 SIT
34/1980, št. 4 – 260 SIT	48/1994, št. 4 – 960 SIT
35/1981, št. 1-2 – 440 SIT	49/1995, št. 1 – 960 SIT
35/1981, št. 3 – 280 SIT	49/1995, št. 2 – 1080 SIT
35/1981, št. 4 – 240 SIT	

Člani zgodovinskih in muzejskih društev s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust.

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 3000 SIT, je možno brezobrestno obročno odplačevanje. Ob takojšnjem plačilu pri nakupih v vrednosti nad 3000 SIT dajemo dodatni 10-odstotni popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge. Pri poštnini nad 50 SIT zaračunamo dejanske poštné stroške.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, prav tako pa tudi po pošti.